

Een nuttig boek voor organisatiewetenschappers, maar nauwelijks relevant voor de wereld daarbuiten

Henk Koerten*

M. Alvesson & D. Kärreman, Qualitative research and theory development: mystery as method, London: SAGE, 2011, 133 pagina's, ISBN 9780857023247, £ 25,99 (pbk); ISBN 9780857023230, £ 79,00 (hbk)

Organisatiewetenschappers zijn doorgaans niet bepaald scherpslijpers als het gaat om onderzoeksmethodologie. Er is weliswaar een aantal vooraanstaande auteurs die op een gedegen manier over de praktijk van organisatieonderzoek hebben gepubliceerd, maar in een wereld waar praktische ideeën en inzichten meer status genieten dan solide publicaties is methodologie niet echt een populair onderwerp. Hoewel de titel van dit boek suggereert dat we hier met een breed inzetbare methodologische innovatie te maken hebben, blijkt het toch in eerste instantie geschreven om organisatiewetenschappers de meerwaarde van kwalitatief empirisch onderzoek te laten zien. Mats Alvesson en Dan Kärreman zijn allebei gerenommeerde organisatiewetenschappers uit Scandinavië en hebben een zekere reputatie opgebouwd met een stroom methodologisch verantwoorde kwalitatieve studies. Ze breken een lans voor empirisch onderzoek gebaseerd op basis van een in dit boek gepresenteerde nieuwe methode, waarmee problemen in organisaties worden onderzocht door ze te beschouwen als mysteries die om een oplossing vragen. Dit boek geeft die aanpak theoretisch en methodologisch vorm.

Zeven hoofdstukken vertellen een verhaal dat begint met een hoofdstuk over de rol van empirisch materiaal in het onderzoeksproces, gevolgd door een verhandeling over taal en de plaats daarvan in het constructivistisch denken. Hoofdstuk 3 bevat de kern van het boek: het beschouwen van organisatieonderzoek als het oplossen van mysteries. In hoofdstuk 4 wordt uitgewerkt hoe dit in de onderzoekspraktijk vorm kan krijgen, hoofdstuk 5 bevat een aantal voorbeelden, waarna in de laatste twee hoofdstukken een vertaling plaatsvindt naar een praktische aanpak.

De schrijvers beginnen hun betoog met de bespreking van het welhaast stereotiepe onderscheid tussen kwalitatief en kwantitatief onderzoek, of zoals zij het in het inleidende hoofdstuk noemen 'sifting through data' versus 'accumulation and verified hypothesizing'. Ze worden gedreven door hun frustratie over de volgens hen eenzijdige manier waarop organisatieonderzoek doorgaans wordt uitgevoerd. Het aanbrengen van een strikte scheiding tussen onderzoeksdata en theorie sug-

* Henk Koerten is als docent verbonden aan de faculteit Sociale Wetenschappen van de Vrije Universiteit. Hij is in 2011 aan de TU Delft gepromoveerd op het proefschrift *Taming technology; the narrative anchor reconciling time, territory and technology in geoinformation infrastructures*. E-mail: h.koerten@vu.nl.

gereert volgens hen ten onrechte een zekere rationaliteit in het onderzoek. Verder wordt met constructivistische argumenten uitgelegd dat het vooral de onderzoeker is die een groot stempel drukt op hoe en vooral welke data worden verzameld, waardoor diezelfde onderzoeker veel invloed heeft op de theorieontwikkeling. Omdat de rol van de onderzoeker in conventionele onderzoeksprocessen niet aan bod komt, wordt dit volgens Alvesson en Kärreman vaak als een rigide proces beschouwd, gebaseerd op welhaast steriele data, die los van het onderwerp van onderzoek net zolang worden gefilterd tot bepaalde verbanden zichtbaar worden. Dit noemen ze misprijzend 'dataism', dat volgens hen leidt tot een ten onrechte beleefde objectiviteit, die weinig meer met begrijpen te maken heeft. Ze gaan daarom op zoek naar een alternatief om zo het idee dat data altijd los moeten staan van de werkelijkheid te omzeilen. Daarom spreken ze liever van empirisch materiaal, dat in de eerste plaats dient om te begrijpen, of zoals zij het omschrijven: 'as a source of inspiration and as a *partner for critical dialogue*' (p. 14, cursivering in originele tekst). Voor hen is de uitdaging een methode te ontwikkelen die deze dialoog mogelijk maakt, waarbij ze overigens duidelijk maken dat ze uitdrukkelijk neopositivistische uitgangspunten wensen te hanteren.

De in hoofdstuk 3 geïntroduceerde kwalitatief georiënteerde methode bestaat uit vijf stappen. Als eerste dient een onderzoeker zich het onderwerp van onderzoek eigen te maken om zich in stap 2 bewust te worden van 'breakdowns in understanding', ofwel het zien van verschijnselen die niet met bestaande theorieën kunnen worden verklaard. In stap 3 worden die verschijnselen aangescherpt en verduidelijkt tot een gedetailleerde beschrijving: een mysterie. Dat wordt vervolgens in stap 4 zodanig herschreven dat nieuwe ideeën ontstaan waardoor het mysterie kan worden opgelost. Als laatste wordt in stap 5 de oplossing van het mysterie in een breder perspectief geplaatst, waardoor het grotere relevantie krijgt. De houding van de onderzoeker is hierbij volgens de schrijvers cruciaal. Met behulp van begrippen als *defamiliarization*, *broad scholarship* en *reflexive critique* leggen zij uit dat ze van de onderzoeker een nieuwsgierige aard verwachten en dat die in staat moet zijn om tijdens het onderzoeksproces op beredeneerde wijze meerdere theorieën en referentiekaders toe te passen. Het lijkt erop dat de schrijvers een bijna etnografische manier van data verzamelen voorstaan, overigens zonder het zo te noemen.

Omdat men hoe dan ook aan het neopositivisme wil vasthouden, krijg je als lezer het idee dat de schrijvers zichzelf ertoe moeten dwingen een verfijnde balanceeract op te voeren. Het constructivisme wordt in hoofdstuk 2 voluit omarmd, maar de positie van de onderzoeker wordt vervolgens in hoofdstuk 3 op een rationeel-positivistische manier uitgewerkt. De persoonlijke eigenschappen van de onderzoeker worden als cruciaal in het onderzoeksproces beschouwd, maar tegelijkertijd wordt diezelfde onderzoeker als een universeel persoon beschouwd die in staat moet worden geacht in het proces van *mystery-solving* op een objectieve manier willekeurig welk onderzoeksperspectief toe te passen. Theorieën worden weggezet als ongewenste leveranciers van afstandelijke schijnzekerheden, maar worden tegelijkertijd ook als doel van de gepresenteerde methode gezien. Dit komt bijvoorbeeld duidelijk naar voren in het in hoofdstuk 5 gepresenteerde voorbeeld van genderstereotypen bij een reclamebureau, waarin kwistig met theo-

riën wordt gestrooid. Theoretische concepten worden gebruikt om het onderzoeksmateriaal te duiden, maar het onderzoeksmateriaal wordt ook gebruikt om diezelfde theoretische concepten aan te scherpen en ter discussie te stellen. Men gaat ervan uit dat een onderzoeker is ingebed in een onderzoeksgemeenschap die handelt volgens een in die groep geldend denkpatroon, maar diezelfde onderzoeker moet tegelijkertijd de lenigheid hebben om vanuit ongeacht welke onderzoekstraditie interpretatieve kaders te hanteren om het mysterie open te breken. Deze ambivalente redeneertrant sluipt binnen bij het bespreken van constructivistische principes in hoofdstuk 2 en blijft in de rest van het boek in de lucht hangen, zonder dat er duidelijkheid komt.

Met de gepresenteerde voorbeelden in hoofdstuk 5 wekken Alvesson en Kärreman onbedoeld de indruk dat ze niet zozeer de wereld binnen organisaties proberen te begrijpen, maar meer bezig zijn met het oplossen van vraagstukken die managers in de praktijk kunnen tegenkomen. De gepresenteerde methode lijkt gebaseerd te zijn op een soort universeel managementparadigma. Dat wordt duidelijk in de gepresenteerde voorbeelden: die lijken meer geënt op het oplossen van concrete managementvraagstukken dan op het verzamelen van kennis over organisaties. De beschreven pogingen tot 'mystery-solving' worden voortgedreven door dit onuitgesproken managementparadigma, alsof er altijd een denkbeeldige manager over hun schouder meekijkt die vraagt om oplossingen voor concrete problemen in de managementpraktijk (zoals uitgewerkt in bijvoorbeeld Alvesson & Willmott, 2002). De identificatie van organisatiewetenschappers met hun onderzoekssubject leidt hier tot een soort blindheid, waardoor ze geen 'blik van buiten' kunnen ontwikkelen. Cruciale zaken dreigen zo buiten beeld te blijven door een beperkte analytische blik (vergelijk Koerten, 2011: hoofdstuk 2). Andersom dreigen analytische begrippen die in organisatieonderzoek worden gehanteerd, zoals bijvoorbeeld identiteit, cultuur en discours, in de managementpraktijk daardoor een prescriptieve betekenis te krijgen: ze worden daar beschouwd als sturingsinstrumenten (zoals in Deal & Kennedy, 1982). Die sturingsinstrumenten worden dan op hun beurt vervolgens weer richtinggevend voor organisatieonderzoek.

Dit boek maakt duidelijk dat de gepresenteerde aanpak van 'mystery-creation' en 'mystery-solving' op zich boeiend managementonderzoek kan opleveren, maar dat de positie van de onderzoeker daarin een duidelijker uitwerking verdient. Het beeld van de onderzoeker als iemand die voorzien is van een gereedschapskist aan benaderingen waarmee hij afhankelijk van de onderzoekssituatie inzicht kan verschaffen, schiet duidelijk tekort. Diepgaand begrip van organisaties vergt organisatiewetenschappers met methoden die niet impliciet de in het veld aanwezige managementrationaliteiten in hun onderzoeksvatting verwerken, maar hun kritische houding vormgeven met onafhankelijke alternatieve analytische concepten.

Bovenstaande constatering kan de voorkeur verklaren van de schrijvers voor een neopositivistische invalshoek: als scherpzinnige wetenschappers zien zij waarschijnlijk heus wel de beperkingen van het logisch positivisme, maar aan de andere kant proberen ze in hun onderzoek toch ook de taal van de rationele manager te verwerken. Een methode als etnografie wordt dan wel als een goede

basis voor het dataverzamelingsproces gezien, maar sneuvelt verderop in het proces bij gebrek aan vermeende rationaliteit. Alhoewel, diezelfde etnografische methode krijgt in dit boek wel een plek als aanvulling op de volgens de auteurs meest betrouwbare manier om empirisch materiaal te verzamelen: het interview.

Conclusie

De titel van dit boek wekt de verwachting van een universele kwalitatieve methode, maar die methode is eigenlijk alleen bruikbaar in een organisatorische omgeving. De schrijvers zijn er redelijk in geslaagd om binnen de wereld van de toegepaste organisatiewetenschappen een alternatief te bieden voor het logisch positivisme. Het biedt een broodnodige en in beginsel interessante constructivistische aanpassing op bestaande opvattingen. Buiten de wereld van de organisatiewetenschappen mist deze methode relevantie omdat zij uiteindelijk de managementpraktijk te veel weerspiegelt.

Literatuur

- Alvesson, M. & Willmott, H. (2002). Identity regulation as organizational control: producing the appropriate individual. *Journal of Management Studies*, 39(5), 619-644.
- Deal, T. & Kennedy, A. (1982). *Corporate cultures: the rites and rituals of corporate life*. Harmondsworth: Penguin.
- Koerten, H. (2011). *Taming technology; the narrative anchor regulating technology in geoinformation infrastructures*. Delft/Amsterdam: Delft University Press/IOS Press.